

Pēdējo reizi rediģēts 2011.gadā.

Kauguru pagasta vēsture

Novads senlaikos aptvēris tagadējos kauguriešus, mūrmuižniekus, daļu liepēniešu. Pekas pilskalnā esošās senču pils vārds sen aizmirsts. Tālivalda dēlu zemēs daloties, šis novads nokļuvis ordeņa tiesā kā daļa no Valmieras pils novada. Poļu laikos te bijusi Cēsu bīskapija. 1622. gadā, kad Vidzemi iekaro zviedri, novads nonāk valsts kanclera Uksenšerna īpašumā.

1622. gada rakstos ticis minēts, ka Mūrmuižai divi pagasti jeb vakas: Mūra vakā dzīvo daļa kauguriešu un mūrmuižnieki, Ūdrenē – kauguriešu lielākā daļa un mūrmuižnieks Sūbris. Mūra vakā minēti Ķiguļa Ansis kā stārasts, Mārtiņš Drulis, bet

Starp Ūdrenes zemniekiem – Ķeņģa Mārtiņš, Vagaļa Jānis, Gaides Mārtiņš, Zeibota Pēteris, Beitas Indriķis, Auškas Klāvs, Sūbra Ansis, Bāļas Matīss, Sluņķa Andris, Mietura Klāviņš, Plāksta Pēteris, Iemetēja Mārtiņš, Ķempes Jānis, Briškas Mārtiņš, Ķeiša Kārlis, Segļa Jēkabs, Eniņa Jirgens u.c..

Šais laikos min arī Sietiņa Jāņa, Pavāra Jāņa, Gaiķēna Reiņa un Nodieva Jāņa vārdus,

Būtes, Bābaskalna (Bambakalna?) un Krusta tīrumus, no mežiem – Melno un Lubu gāršas, no pļavām – Kārtavu, Daņu purvu pie Miegas, Lauža leju, Upītes pļavu.

Iepretīm Valmierai 17. gs. sākumā ir Mūrmuižas Ūdrenes vaka (pagasts) ar Kauguru ciemu, uz kura zemes toreizējais Mūrmuižas (Muhremojs) īpašnieks 1635. gadā ierīko Kauguru muižu (Kaugershof). Arī Mūrmuiža ir A. Uksenšerna īpašumā, muižu redukcijas laikos – 17. gs. 80-ajos muižu iznomā Rīgas lieltirgotājam Jānim Reiteram, kurš to tālāk iznomā Katarīnai fon Benkendorfai, no 1692. gada – leitnantam Duntenam, utt.. Mūrmuižas nomnieki mainās it bieži, starp abām muižām – Mūru un Kaugur-, - raksturīgas robežu ķildas.

1667. gadā Mežuļa māju vietā ceļ Jauno muižu, agrāk Uksenšerna vārdā par Akseļa muižu sauktu. Muižu redukcijas laikos – ap 1688. gadu – Kauguru un Akseļa muižas kopā ar citām Valmieras pilsnovada muižām pārgājušas zviedru kroņa īpašumā.

Vācu un zviedru valodās sarakstītās vaku grāmatās atzīmēti latviski vārdi – tihrum, gabbals, plawe. Pie Kauguru muižas piederoši toreiz ir Kaugura, Domēna, Bunķa un Timba tīrumi, pie Akseļa muižas – Gaides un Korītes tīrumi, ir Brasla un Smiksta gabali kā muižas zeme, bet Deksnis, Dambja pļava, Ķempes pļava, Roņa un Zvirgzda pļavas un Lielais un Mazais luksts – pie pļavām. 17. – 18. gs. mežu maz. Kā vaku grāmatās un citos senos rakstos teikts, baļķi būvēm jāved pat no Vijciema siliem. 19. gs. pieaudzēts mežs, saudzēts.

1681. gadā atzīmēts krogs pie Rīgas ceļa (tagad – uz Cēsīm) un pārceltuve pār Gauju uz Valmieru. Lielais krogs līdz 1944. gada rudenim atradās tagadējā Valmierā, Stacijas un Straumes (bij. Krogus) ielu stūrī.

Pēdējo reizi rediģēts 2011.gadā.

1666. – 1667. gada mērīšanās Eniņi sadalīti Kalna- un Lejas Eniņos. 1710. gada mērī Lejas Eniņi izmirst. 1731. gada vaka grāmatā sacīts, ka Vanaga (Valdenzee) māju (ap 4 km no Lejas Eniņiem) zeme sadalīta starp Lejas Eniņa un Grīšļa mājām.

Lejas Eniņa Krišjānis – zemnieks, kas muižnieku vajāts, divas reizes dodas pāri jūrai uz Stokholmu pie paša karaļa, līdz gūst savu taisnību.

Šais mājās Krišjānis ienācis no kocēniešiem, un klaušu vietā izpilda muižas kalšanas darbus un apgādā ar zivīm. Kauguru muižu tolaik nomā Herberts Gerngross, ar kuru izceļas konflikts. Krišjāni izliek no mājām. Kad Krišjānis sūdzas Rīgā, Gerngross atriebjas, perot viņu un viņa divus dēlus. Nu Krišjānis dodas tālā ceļā pie Kārļa XI, kas tiek uzskatīts par zemnieku draugu. 1693. gada 14. septembrī Krišjānis tam iesniedz lūgumrakstu palīdzēt atgūt mājas, ņemt aizsardzībā, citādi nevarot atgriezties Vidzemē. Karalis liek šo lietu izskatīt, prasot Gerngrossam paskaidrojumu. Kad Krišjānis šoreiz neko vēl nepanāk, nākamajā gadā vēlreiz dodas uz Stokholmu. Nu tiek ģenerālgubernatoram uzdots gādāt par to, lai Krišjānis atgūtu savus Lejas Eniņus, un arendātoriem piekudināts, lai turpmāk tie izturētos tā, ka zemnieki ar tamlīdzīgām lietām ķēniņu vairs neapgrūtinātu.

1675. – 1725. gadam Kaugurmuižā valda Gerngrosi-Noihauzeni, 1725.gadā to uz 12 gadiem iznomā pulkvedim de Brillijam, bet 1737. gadā ķeizariene Kaugurmuižu līdz ar Cempiem atdāvina ģenerālfeldmaršalam Minniham, kurš 1740. gadā īpašumus pārdod savam znotam J. H. brīvkungam fon Mengdenam. Savas sievas, Brāļu draudzes piekritējas mudināts, viņš liek celt kauguriešu bērniem skolas namu.

18. gs. pēdējā ceturksnī ceļ Kauguru kungu namu, pie tā ierīko Briežu dārzu, Kaļķezeru, kura ūdens vairošanai rok pāra verstis garu grāvi līdz Mīļuma upītei. Kaļķezers pa apakšzemes eju pludina ūdeni uz „brenkūzi”.

1638. gada revīziju aktis min Gaides māju, kas no 1765. gada Brāļu draudžu kustības laikā ir hernhūtiešu saiešanas nams. 1825.-1872. gados te atrodas Kauguru pagastskola. Pieminekļu valdes uzskaitē ar pirmo Nr. reģistrēto lauku arhitektūras objektu 1947. gadā nodedzināja čigānbērni, tur sakurot ugunskuru.

Kauguru un Mūru muižām esot piederīgām Valmieras draudzei, daudzi mūžībā aizgājušie apglabāti Valmierā. Līdz 1772. gadam vācieši guldīti Sīmaņa baznīcas kapenēs, vēlāk tie apglabāti kapsētā pie baznīcas, kur atdusas arī baznīcas pērminderis, Kauguru Ķiguļa Mārcis (1772) un Lejas Eniņu Krišjānis, kas samaksājis baznīcai par kapavietu pusdālderu un 36 grašus par trīsreizēju zvanīšanu sievas glabāšanai. Annas kalna kapsētā, kas atrodas Valmierā, izejot pa Tērbatas vārtiem, tagadējās Raiņa ielas sākumā, dus Zeibota Jānis (1761), Gaides Jānis (1763), Mūrmuižas Brieža Bērtulis (1764), kauguriešu skolmeistars Adzeļa Indriķis (1773), u.c.. Kauguriešu saimnieki no saviem līdzekļiem ceļ savu mūra kapliču ar torni, mūra sētu ap kapsētu, gadā zvanu tikai 1904. gadā.

Ārpus kapsētām paliek bezdievji, pašslepkavas un žūpas.

Pēdējo reizi rediģēts 2011.gadā.

„Vēl nav noskaidrots, kāda laikmeta ir kapi Kauguru Kapu silā, netāl no Sapas dzirnavām, ezera malā. Tur vēl tagad redzami kapu akmeņi, pie kuriem senāk mānīcīgie ziedojuši. ...Kauguru Beitas māju robežās, gluži dzelzceļa malā, ir uzkalniņš, par kaŗa laiku kapenēm saukts. Dzelzceļu ceļot, daļa no šī uzkalniņa norakta, pie kam atrakti cilvēku kauli. Neizpētīts vēl ir kapu kalniņš bijušās Kauguru jaunās muižas tīrumos, tagad Oša jaunsaimniecības tiesā. Visapkārt viņam riņķveidīgi akmens pie akmeņa nokrauti palieli laukakmeņi", raksta H. Enzeliņš savā darbā „Skati Valmieras pilsētas, draudzes un novada pagātnē”.

1779. gadā celtā Stantes pusmuiža (Konstanzenhof) un 1786. gadā starp Stanti un Jauno muižu celtā Līsbetes pusmuiža (Elisabetshof), kā arī Friederikes lopu muižiņa (tautā par Pidriķi dēvēta) Jaunbrišķu vietā uz Brišķu zemes nosauktas grāfa meitas vārdos, bet 1811. gadā Jaunaušķu mājvietā lopu muiža (Aleksandershof) – dēla vārdā.

Fon Mengdena dzimta, kas saistīta ar Kaugurmuižu:

von Mengden Johann Heinrich, Freiherr von Altenwoga, geb. 1701., gest. in Riga 26.03.1768. Herr auf Idsel und Kaugershof, Livlaendischer Landrat, Praesident des Hofgerichts, Kaiserl. Russ. Kammerherr; Kaugurmuižu ar Cempiem mantojis 1740. gadā; savu dzīvi saistījis (vermaehlt 09.03.1728 mit...) ar

Graefin von Muennich Elisabeth (08.10.1711 – 28.10.1775 in Kaugershof).

Graf von Mengden Georg Ludwig Heinrich, Freiherr von Altenwoga, geb. in Riga 02.09.1768, gest. in Kaugershof 17.07.1812. Herr auf Kaugershof und Mojan, Kaiserlicher Russischer Garde-Rittmeister, Livl. Kreisdeputiert;

Graefin von Mengden Sophie Constance Caroline Henriette, Freiin von Altenwoga, geb. in Kaugershof 10.07.1796, gest 25.05.1878.

Mūrmuižas nomnieks Bolto fon Hohenbahs 1778. gadā Valmieras Sīmaņa baznīcai dāvinājis savu zemnieku veidotos dziedātāju luktas pīlārus, bet Kauguru barons J.H.L. Mengdens 1780. gadā - ērģeles (patiesībā 400 dālderus no 1000 vajadzīgajiem). Tāpat var minēt altāra lukturus 1849. gadā kā ziemsvētku dāvanu no Mūrmuižas dzimtskunga Augusta fon Knirima.

1802. gada nemieru asiņainie notikumi dod „karalauka" vietvārdu, kas turpmākajos varas maiņu gados pārtop par Karlovku un Kārlienu.

Kāda 1801. gada beigās izlaista „ukaza" dēļ zemniekos rodas pārpratums, ka līdz ar to tie atbrīvoti no nodevām, un tiek krāpti. Kauguru un Kokmuižas zemnieki atsakās pildīt klaufas un nedod muižām savu tiesu. Nu Vidzemes civilgubernātors fon Rihters uzdod apspiest nemierus, sūtot 120 kareivju. 8. oktobrī – pratināšana, vairākus soda perot, apcietina. 9. oktobrī – sapulcējušies zemnieki prasa, lai apcietinātos atbrīvo. Zemnieki arvien pulcējas klāt, sasniedzot skaitā pat 3000, atskan musinošas runas, un stāvoklis kļūst draudīgs. Tiek izsaukti papildspēki kareivjiem, novērš pārceļšanās iespējamību pār Gauju. 10. oktobrī nemieri turpinās, skan šauteņu un lielgabalu šāvieni.

Pēdējo reizi rediģēts 2011.gadā.

Ir 12 kritušie un apmēram tikpat ievainoto. Pēcpusdienā sāk degt muižas kūtis. 11. oktobrī kauguriešus pratina, 25 tiek pērti. 13. oktobrī pratināšana turpinās Kokmuižā. 30. oktobrī zemes tiesa ziņo par „buntes” vadoņu lietas izmeklēšanas gaitu: 4 galvenajiem nāves sods, kauguriešiem Adzeļa Pēterim un Vecbāļas Jānim – 10 pāri rīkšu; kokmuižiešus soda ar rīkstēm un izsūtīšanu spaidu darbos „Sibiera Zemmē”. No kauguriešiem kritušie: Jaunzemju Jēcis (dz. 1776) un Mārcis (1778), neprecējušies; Briškas puisis Mārcis (1775), Briškas kalps Pēteris, atstājot sievu Annu ar 1802. gadā dzimušu dēlu Mārci, Ķīša kalps Mārcis, atstājot sievu Mari ar dēliņiem Jāni (1800) un Mārci (1802).

Pēc 1820. gada datiem pagastā skaita 433 vīriešu un 529 sievietes, bet 1850. gadā – 565 vīriešu un 690 sievietes 199 ģimenēs. Pagasts dalās purēniešos, upēniešos vai vidēniešos, un gaujieniešos. Izņemot to, kas no pagasta atrauts Valmierai par labu, pagasta robežas līdz šim palikušas tās pašas senās.

Ap 1825. gadu mūrmuižnieki dabū uzvārdus – Mārcis Sūbers no Sūbra mājas, Pēteris Sietiņšons (Sietiņi), Dāvis Antings (Antēni), Dāvis Gaiķe (Gaiķēni), Pēteris Nodievs (Nodievi) u.c.. No tā laika mūrmuižniekiem ievērojamākie Jānis Sūbers, kas, būdams Pēterpilī, ticis pazīstams toreizējiem Pēterpils latviešiem, un mājas (Sūbri), novēlējis Rīgas Latviešu biedrībai, kas gan tās nav dabūjusi, vien dažus tūkstošus naudā; tāpat Jānis Sietiņšons – dārzkopis un lauksaimnieks. (Viens no viņa dēliem, arī Jānis, ir Valmieras Latviešu biedrības priekšnieks. Vienu viņa meitu precējies kāds no Alunānu dzimtas, otru – Kažoku Dāvis, tautas atmodas laika darbinieks.)

Grāfs Aleksandrs vairāk uzturas citur, Kaugurmuižu iznomā 1840. gadā pēc izcelsmes latvietim Reinholdam Baldingam. 1861. gadā par 115.000 sudraba rubļu muiža tiek pārdota grāfa Aleksandra brālim, Mujānu grāfam Moricam, kura pilnvarā rīkojas barons Krīdeners.

Pārceltuves vietā ar Kaugurmuižas nomnieka barona Gustava fon Krīdenera (Kruedener) gādību un zemnieku rokām 1865. gadā tiek uzcelts tilts pār Gauju. Kauguru pagasta Mičkēna māju saimnieks Mārcis Endzelīns par 2000 rbļ. ieguvis tilta „muitnieka” tiesības.

Ilgāku laiku muižā par pārvaldnieku ir K. Vītols. Viņš arī no 1869. gada pagasta vecākais ar algu 140 rubļu gadā. Pirmo pagastveci (Mārci Balodi) ievēl 1866. gada nogalē.

1869. gada vasarā barons Krīdeners savas muižas pagalmā sarīko pagasta jauno gruntnieku svētkus, kuros piedalās visi Kauguru saimnieki, apkārtnes skolotāji, skolnieki. Kopējā mielasta laikā uz balsīm tiek nodziedātas dažas tautas dziesmas. Labais skanējums dod ierosmi dziedāšanas biedrības dibināšanai. Pirmais Valmieras dziedāšanas biedrības priekšnieks ir Mūrmuižas melderis Eliass.

1872. gadā darbu sāk dziedāšanas biedrība „Dziesmu rota” – Valmieras Latviešu biedrības priekštece. Viens no biedrības dibinātājiem - vēlākā atmodas laika sabiedriska darbinieks Kārlis Vītols mīt Kauguru pagasta Druļos. Pateicoties viņam, „Dziesmu rota” pirmo paspārni rod Kauguru muižas pārvaldnieka mājā. Kārlis Vītols, Kauguru pagasta

Pēdējo reizi rediģēts 2011.gadā.

vecākais, bijis arī starp teātra pamatlicējiem (1871. gadā pirmā teātra izrāde Valmierā – Ā. Alunāna un Z. Hābera viencēlieni).

1873. gadā muiža (grāfs Aleksandrs Medems) sāk izpārdot Gaujmalas zemes pilsētniekiem. Veidojas Pārgaujas Jaunpilsēta, ko Valmierai pievieno tikai 1921. gada beigās.

Pirmo Valmieras fotogrāfu darbnīcas atrodas Pārgaujā (Līvenstrēms 1878. gadā, Kristins, Zonvalds, Sarkangalvs, vēlāk citi).

1886. gadā Kārlienā sākas Rīgas – Pleskavas dzelzceļa būves darbi.

1907. gadā Kauguriešu (Pārgaujas) Jaunpilsētas māju īpašnieki un iedzīvotāji policijā iesniedz lūgumu atļaut noturēt Pārgaujas ugunsdzēsēju nodaļas dibināšanas sapulci. Jauno depo (tagad maiznīca „Ieva”) 1910. gadā uzcēla ar Pārgaujas iedzīvotāju un Kaugurmuižas īpašnieka finansiālu atbalstu.

Kauguru lauksaimniecības biedrība ar Vidzemes ģenerālgubernatora Zveginceva atļauju dibināta 29.09.1898.; te arī kaimiņu pagastu zemnieki, no 1903. gada arī Cēsu un Valkas apriņķos. Veidošanās mērķis ir aizstāvēt latviešu gruntnieku intereses saimniekojot, izglītojot, apgādājot. Hermanis Enzeliņš te ir gan priekšnieks, gan sekretārs, kasieris, arhivārs, laikrakstu redaktors un līdzstrādnieks.

1905. gadā pieņem agronomu Kārli Ulmani.

1908. gadā vajadzēja grozīt statūtus, jo cars Nikolajs II atvēlēja lielāku vārda un pulcēšanās brīvību; nesapulcējot vajadzīgo biedru skaitu, nācās dibināt jaunu biedrību, kas pieņēma Baltijas lauksaimniecības biedrības vārdu, iepriekšējās biedrus un mantu. Tā specializējās piena lopkopībā un cūkkopībā.

Kārlis Ulmanis rīkoja kursus un izdeva attiecīgas grāmatas (1907. un 1909. g.).

1910. gadā, izpērkot zemi no Kauguru muižas, uz Gaides mājai atdalītās platības uzcelts Baltijas (Kauguru) lauksaimniecības biedrības nams (tagad Stacijas iela 30) – mūra ēka ar koka paviljonu izstādēm.

1911. gadā Kauguru Jaunpilsētā ir 1584 iedzīvotāji („Dzimtenes Vēstnesis” 16.03.1911.).